

Тези доповіді

**«Практики розвитку ідентичності та соціальної згуртованості спільнот в Україні:
досвід співпраці з європейськими партнерами»**

на круглому столі «Кращі європейські практики розвитку спільнот»
конференції «Сучасні виміри соціокультурної діяльності» 25 травня 2020 року

Анна Валенса

кандидат філософських наук, докторантка НПУ ім. Драгоманова

На тлі сучасних викликів соціально-політичного, культурно-економічного та екологічного характеру тема ідентичності постає особливо виразно через граничну потребу особистості, спільнот, держав та націй визначати своє місце та роль у глобальному середовищі, що динамічно змінюється. Відповідь на питання «хто я є?», «хто ми є і ким маємо стати?» - стають запорукою виживання, окреслення меж інтересів та регулятивом прийняття рішень на всіх рівнях соціального цілого - від персонального - до глобального. Поняття ідентичності, будучи складним та міждисциплінарним - добре демонструє багатофакторність, суперечливість та комплексність ключових проблем сучасного соціо-культурного дискурсу.

Однією з таких проблем є питання формування національної ідентичності України та її розвитку в контексті Європейської інтеграції. Проблема національної та європейської ідентичності України має кілька вимірів, кожен з яких гідний окремого дослідження. Ажде сама по собі проблематика європейської ідентичності - досить об'ємна та складна. Щодо непересічного досвіду «пошуків себе» українською нацією - варто сказати, що хоча сьогодні, на 30му році незалежності, Україна все ще знаходиться на вістрі невирішених питань самовизначення - європейський вектор є ключовим орієнтиром для цих пошуків.

Саме на рівні місцевих та професійних спільнот відбувається сьогодні важливий процес становлення сучасної європейської ідентичності українців. Адже індивідуальний, особистісний та соціальний виміри ідентичності - тісно сплетені саме у діяльності таких спільнот.

В даних тезах хотілося б поділитися досвідом експертної співпраці з кількома Європейськими та міжнародними організаціями протягом 2014-2020 років, який демонструє ключові принципи та кращі практики інституціональної, групової та персональної професійної взаємодії - від локального до національного рівня на прикладах:

1. розвитку культури та практик Діалогу Координатором проєктів ОБСЄ та ПРООН в Україні
2. співпраці з німецькими партнерами GIZ та DVV International у проєктах відповідно «Інтегрованій розвиток міст в Україні» та «Регіональні Голоси – Створюємо Мости для Демократії».

Саме взаємодія такого роду може, на наш погляд слугувати прикладом системного підходу до формування європейської ідентичності в Україні.

1.

Першою подією, яка справила істотний вплив на моє розуміння європейського підходу до вирішення складних та комплексних соціальних проблем, які виразно постали під час Майдану - була Конференція «Інструменти діалогу як

засіб подолання кризових явищ: міжнародний досвід та перспективи застосування в Україні» 10-12 грудня 2014 року, організована Координатором проєктів ОБСЄ в м. Одеса. Суть підходу полягала не лише в знайомстві з кращими практиками вирішення конфліктів та розбудови миру в Югославії, Північній Ірландії, Грузії та інших країнах Європи та світу, а і в тому, що до активної співпраці, дискусій та консультацій було запрошено реальних практиків миробудівництва, медіації та діалогів в Україні, які вже встигли спонтанно включитися в розбудову діалогу у гарячих ситуаціях. На той час, маючи досвід проєкту «Діалоги на Майдані» - я була зацікавлена познайомитися з тими, хто системно й професійно користується аналогічними підходами в світі. Вже в ході конференції йшлося про усвідомлення факту, що розв'язувати складні культуральні, ціннісні та історичні суперечності, які щойно вибухнули в нашій країні, методом лише зовнішніх рекомендацій - неможливо. Європейські експерти це розуміли і були відкриті до використання будь-яких форматів, щоб обговорювати найболючіші та найскладніші питання, пов'язані з вибором Україною європейського шляху в умовах внутрішньої напруги та шоку зовнішньої агресії. І доволі досвідчені та визнані на світовому рівні авторитети у сфері миротворчості і миробудівництва - згодні не просто розповідати про свій досвід, а ввійти в обговорення актуальних викликів в Україні. Зокрема такою нестандартною і незапланованою заздалегідь практикою була фасилітація у форматі «Світове кафе», яка відбувалася з двома аудиторіями паралельно - українські та міжнародні експерти генерували відповіді на одні й ті самі складні запитання, а потім презентували та обговорювали рішення. Кількістю та якістю рішень, а також різноманіттям діалогових практик, що вже реально проводилися в Україні, європейські колеги були здивовані і зацікавлені.

З того часу продовжувалась систематична робота щодо розбудови Діалогу в Україні, розвитку діалогового підходу до взаємодії у місцевих та професійних спільнотах, на державному та національному рівні. Саме завдяки увазі Координатора проєктів ОБСЄ було підтримано спільноту фасилітаторів Діалогів в Україні:

- ініціація професійних консультацій в колі експертів-ентузіастів - діалогові форуми стали щорічними, такими, що залучають все ширше коло зацікавлених практикою фасилітованого Діалогу
- розвиток спільноти - підтримка внутрішнього діалогу серед самих експертів - щорічний ретрит медіаторів, фасилітаторів діалогу, практиків миротворчості
- менеджмент проєктів з навчання Діалогам на локальному, регіональному та національному рівнях, а також на державній службі
- постійне покращення якості проєктів, долучення наукової спільноти, моніторинг та оцінка
- участь та підтримка розробки Стандартів фасилітованого Діалогу як методу розв'язання конфліктів та створення простору порозуміння в громадах
- зростання «разом» - самі менеджери ОБСЄ свідчать, що використання діалогових підходів у їхній щоденній роботі допомагає включати інтереси різних зацікавлених сторін, вирішувати конфлікти та налагоджувати співпрацю
- міжнародна співпраця, обмін експертами та відкритий діалог між донорськими організаціями в Україні

Прикладом останнього пункту є продовження співпраці та підтримки експертів у темі фасилітації та діалогового підходу вже з ПРООН - у частині

проведення публічних консультацій в ході проєкту «Інтеграція переселенців: вироблення концепції державної інформаційної політики» (2015) в межах програми «Швидке реагування на соціальні та економічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні». Тут був розроблений та вперше застосований авторський фасилітаційний метод «Стратегії стейкхолдерів», який дозволяє працювати з комплексними висококонфліктними темами, що зачіпають інтереси багатьох зацікавлених сторін. Дизайн передбачає застосування механізму «Світового кафе», мепінгу та авторської Моделі Потреб для опису поля смислів, очікувань та інтересів усіх залучених у проблему сторін. В результаті діалогової роботи спільноти - вдається проявити складний ландшафт справжніх потреб кожної зацікавленої сторони, познайомити присутніх з іноді полярними, але неусувними позиціями і потребами інших сторін, показати необхідність та можливість конструктивної взаємодії, а також сформулювати реальні кроки та насадити на їх виконання. Зрештою вдається створити стратегію, яку справді поділяють всі члени спільноти. Відбувається справжня інтеграція - на особистісному і груповому рівнях, що має ефект у створенні справді дієвих, «живих» стратегій. Результати консультацій були використані для розробки інформаційної політики у сфері ВПО в Україні.

Пропонований метод «Стратегія стейкхолдерів» напряду працює з темою ідентичності, даючи можливість учасникам прожити в ході фасилітації кілька різних, часто суперечливих, ролей - власне ідентифікуватися з представниками різних груп інтересів та способів життя. Висловлюючись від імені інших груп, вживаючись по суті у голос «іншого» - ми маємо шанс подолати прірву нерозуміння та включити різні перспективи у процес прийняття рішень.

Принципи Європейської співпраці, відчутні в моїй роботі як експертки з фасилітації та діалогу:

1. Готовність ділитися досвідом і уважно слухати - одночасно! «Давати і брати»
2. Людиноцентричність і гнучкість: «Слухати і чути»
3. Співпраця на Європейському і світовому рівні (ОБСЄ, ПРООН) «Зв'язок і взаємодтримка»
4. Послідовність «Крок за кроком»
5. Системність і мережевість «Усі частини цілого - разом»
6. Масштабність (потенціал місцевих експертів, регіональні проєкти, співпраця з державними органами та ін. країнами)
7. Увага та повага до ідентичності та її проявів - мови, традицій, символів, індивідуальних особливостей

Стосовно даних принципів хочу зазначити, що кожен з них є своєрідним поєднанням полярностей, вирішенням суперечності, яка спочатку здається занадто складною - як на особистісному і груповому рівні, так особливо - на рівні локальних та експертних спільнот. Але саме у супроводі надійних європейських партнерів є можливість пройти складний шлях становлення та реалізації зазначених цінностей - на практиці суспільної роботи в Україні.

Стосовно системності скажу, що в межах тієї самої програми ПРООН було проведено цикл тренінгів з розвитку діалогової культури «Пліч-о-пліч: зміцнення соціальної згуртованості у місцевих громадах» для громадських активістів внутрішньо переміщених осіб та приймаючих громад. Результатом стало створення учасниками власних діалогових проєктів, які так само грантувалися мінімальними

коштами для технічної підтримки. Кожен з проєктів продемонстрував той чи інший аспект згуртованості, взаємної підтримки та навіть народження нової ідентичності.

Приклади проєктів за результатами діалогового тренінгу, у яких я брала участь як фасилітаторка-тренерка:

1. «Дерево довіри» - мистецький проєкт з використанням діалогових практик для представників ВПО у м.Києві та приймаючої громади. Парне малювання фарбами однієї картини та спеціально вбудовані в процес діалоги.
2. «Дорослі і діти: паралельний діалог», діалог місцевої громади Дніпровського району м.Києва
3. Стратегічна сесія спільноти активістів міста Мелітополь (візія, цінності, принципи співпраці спільноти активістів міста)
4. Тренінг з ненасильницького спілкування для спільноти активістів м. Мелітополь

Логічним продовженням такої роботи (в межах тієї самої Програми ПРООН) було подальше застосування «Стратегії стейкхолдерів» у проєкті ГО «Партнерство кожній дитині» - «Зміцнення соціальної згуртованості й діалогу між ВПО та приймаючою громадою Київської області», де розроблялася стратегія залучення та підтримки внутрішньо переміщених осіб місцевою громадою київщини. Близько 80 учасників взаємодіяли, проживаючи властиві і зовсім незнайомі їм ролі, усвідомлюючи всю глибину та складність ситуації, продумуючи кроки та зважуючи можливості кожної зі сторін.

На наступному етапі - активність у роботі з темою Діалогів знову переймає Координатор проєктів ОБСЄ:

- створено робочу групу по розробці Стандартів Діалогу
- відбувається серія соціально-економічних форумів на Сході України (зокрема Східноукраїнський діалог «Острів Маріуполь», де знову було використано «Стратегії стейкхолдерів» для пошуку конструктивних рішень і зниження напруги між представниками місцевого бізнесу та контролюючих органів Донецької області, 2016)
- створюється онлайн-курс «Як ефективно спланувати та провести Діалог» (2017-2018)
https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:OSCE+DIAL101+2020_T1/about
- розробляється цикл тренінгів «Інструменти діалогу у виробленні ефективних рішень на рівні громади» (2019-2020)
- формується менторська програма для тих членів громад, хто готовий навчатися проведенню діалогів та працювати з місцевими спільнотами
- створюється онлайн-курс «Навички діалогу та медіації для потреб публічної служби»
https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:OSCE_EDERA+Med_101+2020/about
- щорічні форуми тривають, святкуємо 5ту річницю Діалогів в Україні

Нижче наведено визначення та основні принципи Діалогу, якими наразі послуговуються практики-фасилітатори-діалогів і які відповідно є основою самовизначення їх професійної ідентичності та ознакою експертної спільноти. Також на ці принципи пристають усі, хто наразі активно навчається Діалогам в Україні - представники ОМС та жителі містцевих громад, активісти та освітяни, підприємці та держ.службовці.

«Фасилітований діалог як процес трансформації та вирішення конфліктів – це спеціально підготовлений груповий процес, який відбувається за допомогою ведучого – фасилітатора - та має на меті покращення розуміння/стосунків між учасниками, а також може бути спрямований на прийняття рішень щодо спільних дій або вирішення конфлікту у спосіб, що передбачає рівну можливість учасників зустрічі висловлювати власні думки.»

http://ipcg.org.ua/upload/resursi/IMIP-dialogue--Standards-24_03_18.pdf

Принципи Діалогів:

1. Добровільність участі
2. Самовизначення учасників
3. Інклюзивність
4. Ключова роль фасилітатора
5. Конфіденційність процесу
6. Роль організаторів
7. Усвідомленість та відповідальність організаторів та фасилітаторів
8. Особливість комунікації учасників в процесі діалогу
9. Рівні можливості висловитися
10. Відносний баланс сил
11. Системність та структурованість діалогових процесів

Фактично завдяки європейській співпраці в Україні отримала підтримку, інституціалізувалася і розвивається практика фасилітованого Діалогу як методу вирішення конфлікту, підходу до інтеграції спільнот та засобу глибинного формування ідентичності.

2.

Досвід створення Концепцій Інтегрованого розвитку міст (GI2) та проведення формату «Відкритий простір» в ході проекту «Регіональні Голоси – Створюємо Мости для Демократії» DVV International був яскравим з огляду на те, яких навичок набувають учасники проекту у містах, як змінюється їх бачення себе, оточення, міської громади, команд проєктів у муніципалітетах та громадських організаціях - що власне відбувається на рівні ідентичності з учасниками подібних програм розвитку та їх містами і спільнотами.

Місія Концепції Інтегрованого розвитку міст - допомогти містам стати більш цілісними, людськими та придатними для життя через встановлення і розвиток зв'язків між усіма стейкхолдерами - жителями, бізнесом, менеджментом міста, іншими регіонами та державою, міжнародними донорами та інвесторами.

Замовники програми:

- Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку (BMZ),
- Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO)

Політичний партнер:

Міністерство розвитку громад та територій України

Міста:

(1 етап) Вінниця, Житомир, Полтава, Подільський р-н Києва

(2 етап) Львів, Чернівці, Мелітополь, Харків

На сайті проєкту можна прочитати наступне «Умови впровадження принципів інтегрованого міського розвитку покращилися відповідно до Лейпцизької хартії сталого європейського міста та Порядку денного ООН у галузі сталого розвитку на період до 2030 року. Міста планують свій розвиток на довгострокову перспективу, з урахуванням принципів сталості та з увагою до потреб громадян. Умови життя в цих містах покращилися.» <https://www.giz.de/en/worldwide/82827.html>
За рахунок чого це відбувається? І чому до наступного етапу проєкту приєднуються нові міста, навіть такі здавалося б досвідчені як Львів і Харків?

Справа в тому, що підхід до створення Концепції Інтегрованого розвитку міста є однією з успішних практик розвитку міст та територій в Європі, який включає наступні позиції, що є запорукою досягнення вище описаного результату:

- якісне навчання представників ОМС та місцевих НУО
- інтергація місцевих спільнот
- спільне створення концепції Інтегрованого розвитку представниками ОМС за підтримки експертів
- партисипація як підхід до вивчення потреб і вирішення задач
- опора на консультації та підтримку європейських фахівців
- оптимізація міського управління
- планування інфраструктурних проєктів

Мала можливість долучитися до першого компоненту даного підходу, проводячи навчання представників ОМС та місцевих НУО, допомагаючи озвивати «м'які» навички комунікації та специфічні навчки діалогів та партисипації.

Зокрема цикл тренінгів у м. Вінниця (2017-2018):

1. «Персональна та групова комунікація: основи ефективної взаємодії»
2. «Діалоги, ненасильницьке спілкування та медіація: інструменти вирішення конфліктів»
3. «Фасилітація як інструмент залучення в громадах»

Одним з ефектів діалогової роботи у м. Вінниця було створення концепції використання громадського простору, облаштування якого було фінансовано бюджетом міста але простір певний час залишався без використання через неузгодженість у баченні призначення та формату функціонування даного приміщення.

Поворотним моментом у створенні Концепції Інтегрального розвитку міста Вінниця був період завершення роботи над документом стратегії, коли виявились вузькі місця мотивації, взаєморозуміння, трактовки цінностей та інструментів досягнення результату представників департаментів міської ради. Мене було запрошено як експертку з партисипації, але виявилось, що перш ніж навчати залученню громадян до прийняття рішень на місцевому рівні - варто включити справжню живу мотивацію команди муніципалітету. Працювати з ситуацією треба комплексно, підтримуючи перш за все команду проєкту IPM, яка супроводжувала працівників мерії у їх роботі над стратегією. В якийсь момент виявились

непорозуміння, неспроможність працювати зі змістом складних смслових документів, тим паче - їх створювати, навіть відвертий саботаж. Тому було необхідно провести фасилітацію (аналітичну сесію + сесію з розв'язку проблем) по створенню Концепції Інтегрованого розвитку міста Вінниці за участі членів робочої групи GIZ, працівників мерії та представників КП «Агенція розвитку міста».

Подія включала наступні частини:

- Аналіз складностей, зокрема консервативне та інертне мислення, неготовність працювати самостійно, нерозуміння та зневага до базових принципів, безвідповідальність, наївність та образливість, конфліктність та саботаж, зневіра та відчай
- Взаємозв'язок смислу Концепції та місцевих особливостей її ралізації
- Вплив стереотипів та інших перешкод на хід завершення процесу формулювання Концепції Інтегрованого розвитку міста Вінниці
- Прийняття рішень
- План дій

Зрештою було випрацювано спеціальний механізм взаємодії усіх зацікавлених сторін проєкту, який дозволив подолати складності та завершити формаування Концепції IPM вчасно, а також успішно провести тренінг «Партисипація як підхід Концепції Інтегрованого розвитку м.Вінниці» для голів департаментів мерії.

Цикл тренінгів у м. Києві (Подільський район, кілька департаментів мерії Києва та КП) виглядав дещо інакше, відповідно до запиту учасників:

1. «Ефективна ділова комунікація. Імідж ділової людини. Вирішення конфліктів»
2. «Основи якісної взаємодії в команді: ефективна комунікація, командотворення, мотивація»
3. «Стрес-менеджмент. Запобігання професійному вигоранню та якісне відновлення. Навички вирішення конфліктів»

Стосовно набуття учасниками навичок варто відмітити тут готовність держслужбовців вчитися нестандартним підходам, бажання якісно полегшувати взаємодію, чути та бути почутими, а також креативність і емпатійність. Створення у межах проєкту Концепції IPM простору довіри, самовираження та діалогу для усіх залучених учасників - сприяло порозумінню всередині організацій та команд - департаментів міської та районної Полідзьської ради м. Києва.

Співпраця з DVV International здивувала мене зпитом на використання всього одного метода - Open Space (OST) (Відкритий Простір). Але методика використання цього підходу для розвитку діалогу на рівні міст та громад вже була перевірена в європейському досвіді - і зрештою за мого супроводу відбулися наступні події:

- «Демократія участі для Мелітополя: виклики та перспективи»
- «Ініціативність людей з інвалідністю: вимога часу - потреба суспільства» (Мелітополь)
- «Сила в гурті: взаєморозуміння та співробітництво в локальних громадах - ключ до розвитку міста» (Житомир)

Технологія Open Space (OST) (Відкритий Простір) є сучасним методом фасилітації великих груп і широко відомим у світі як засіб самоорганізації спільнот, якісного обговорення та спільного планування дій тощо. Для роботи за темою «Демократія участі для Мелітополя» цей метод було обрано з огляду на те, що тема демократії участі є новою для більшості часників заходу, а також – з огляду на потребу спільноти міста обговорити велику кількість різнорідних тем, проблем і запитів, які

- а) по різному інтерпретуються громадянами Мелітополя
- б) викликають конфлікти та непорозуміння
- в) мають різні джерела походження (комплексна складність), виходять за межі компетенцій окремих громадян
- г) стосуються різних цільових аудиторій у місті
- д) іноді здаються жителям міста «нездоланими» в сучасних умовах

Цілі заходу, які було реалізовано за допомогою формату Відкритого Простору

- 1. залучення громадських активістів до безпосереднього діалогу у новій для більшості з них темі «Демократія участі»
- 2. знайомство з підходами, формами і методами демократії участі та їх застосуванням для вирішення конкретних місцевих задач
- 3. обговорення перспектив і можливостей демократії участі в Мелітополі – в контексті актуальних проблем міста та взаємодії місцевої влади і громади

Така робота сприяла якісному опануванню нового для учасників концепту, знайомству як із зовнішніми експертами, так і з членами своєї спільноти, створенню нових позитивних альянсів, прийняттю рішень, ясності, примиренню та натхненню стосовно своєї національної та локальної приналежності. Жителі Мелітополя, Житомира, Вінниці, Києва, з якими мені довелося працювати - однозначно підтримували почуття власної гідності, гордості за своїх колег, друзів і місто - тобто, створювали та закріплювали нові форми ідентичності, стаючи одночасно «в більшій мірі» українцями і європейцями.

На основі отриманого досвіду, організації та проведення процесів що так чи інакше можна віднести до інтеграційних та рефлексивних по суті і фасилітаційних та діалогових за форматами - можна зробити висновок, що використання європейських підходів, опора на європейські цінності і принципи - сприяє різнобічному розвитку національної ідентичності в Україні. І відбувається це як на особистісному і груповому, так і на національному та глобальному рівнях.

Ідентичність спільноти - є результатом постійного ціннісного Діалогу, пошуку форм взаємодії з «іншими» та поступового віднаходження рішень в інтересах усіх членів спільноти. Навички створювати такі рішення у зручних форматах, які полегшують сприйняття контенту (викликів та проблем, місцевого різноманіття), знижують накал суперечностей між зацікавленими сторонами та показують шляхи взаємовигідних рішень.

Соціальна згуртованість спільноти як один з ключових показників формування ідентичності може розвиватися лише за умов організації внутрішнього і

зовнішнього Діалогу, в ході якого можливо тематизувати актуальні для спільноти чи громади в цілому питання. В європейській культурі такий діалог має давню історію, формувався поступово та передавався з покоління в покоління. Діалогові практики сьогодні стають тим ключем, який здатен прищепити таку культуру взаємодії та довіри в Україні.

Європейська співпраця дає унікальну можливість вести Діалог на високому ціннісному рівні, сприяючи розвитку ідентичності:

- системно та послідовно - плануючи діяльність з усіма зацікавленими сторонами циклічно
- якісно і професійно - залучаючи кращих місцевих експертів, організуючи взаємодію всередині цих спільнот
- з використанням кращих світових та європейських практик
- глибоко та стало - з розумінням місцевих потреб

З огляду на зацікавленість темою Діалогів та інструментами залучення і згуртованості в українських громадах, які можна спостерігати за результатами діяльності програм Координатора ОБСЄ та ПРООН, GIZ та DVV International - можна говорити про ефективність європейських та міжнародних підходів до проектів підтримки та розвитку ідентичності в Україні.